

Ribe-Peblingenes Navne.

Af Niels Cl. Hansen.

Det var den gamle Latinskoles Ideal, at al Konversation skulde foregaa paa Latin, og selv om Idealet kun naedes i Johannes Sturms berømte Gymnasium i Strassburg og i Jesuiterskolerne, stræbte man dog ogsaa imod det i Ribe som alle andre Steder.

En nødvendig Følge heraf var, at Elevernes danske Navne skulde kunne deklineres i alle de latinske Kasus. Denne Radbrækning kunde et godt dansk Enstavelsesnavn som f. Eks. Lars ikke præstere; man maatte derfor føre Navnet tilbage til dets latinske Form med 4—5 Stavelser, „Laurentius“ — saa kunde det bøjes paa alle Leder og Kanter. „Larses“ hed da i Ejefald „Laurentii“ og Larses Søn Jep Larsen blev til „Japetus Laurentii“ — det var da et Navn, der kunde lade sig høre!

Hvor det danske Navn er udviklet af et Helgenavn, saaledes som Lars, føres Navnet tilbage til dets latinske Form, Peder til Petrus, Niels til Nicolaus, Hans: Johannes, Mogens: Magnus, Poul: Paulus, Mads: Matthias, Frans: Franciskus o. s. v. De tilsvarende *sen*-Navne erstattes med Ejefald: Petri, Nicolai, Joannis (dog ogsaa Johannides), Magni, Pauli, Matthiæ, Francisci o. s. v. Hvor Sammenhængen er mere dunkel, latiniseres Navnet efter bedste Evne: Jespersen som Caspari, Berthelsen som Bartholin er forholdsvis heldige, medens Ætymologien har glippet ved Omdannelsen af Jens til Janus, Jensen: Jani, Jes: Jessæus — idet baade Jes og Jens er udgaaet fra Navnet „Johannes“ ligesom Hans; ved den nye Lati-

nisering bibeholdes Navnets tre sproglige Udviklinger, som det ikke vilde være praktisk igen at slaa sammen i eet Ord. Ibsen bliver til Ibici — Ib og Jep er egentlig begge udviklet af Jakob . Las er udviklet af Lars, men latineres paa sin egen Maade til Laso.

Hvor det drejede sig om gamle nordiske Navne, kneb det mere med at danne latinlydende. Bondesen bliver til Budæus, Kjeldsen til det holbergske Chilian, Lauge til Lago, Laugesen til Lagonis.

Man kan med disse Ripensere sammenligne Poul Helgesen, den berømte Forfatter paa Reformationstiden, der selv skrev sig Paulus Helie, men ofte omtales under Navnet Eliæ, hvorved Profeten Elias's Navn gøres lig med den nordiske Vikingekonges Helge.

Finere endnu var det, hvis man kunde give sit Navn græsk Klang, som f. Eks. Laertius — der er den danske Lars slet ikke til at kende igen i denne homeriske Iklædning, men alle Mesterlektionerne vidste, at Laertes var Fader til Odysseus. Eller Palle, der i Latin blev Palemus, lød paa Græsk meget flottere, Palæmon — dog i lidt kedelig Konflikt med Zoologien, hvor Palæmon er Artsnavnet paa Rejerne.

Da en almindelig Vestjyde ved Navn Gjøde under sine Studier i Heidelberg blev kronet som Digter, ændrede han sit tarvelige Vadmelsnavn til Ægidius, der havde ædel Klang efter Gudinden Athenes Skjold, som hed Ægiden. Hans Søn Laurids kaldte sig mærkeligt nok ikke Ægidii, men enten simpelthen Gjødesen eller helt barokt Ægidiussen — der er et let komisk Skær over denne sidste Blanding af Græsk og Vestjysk; hans Far — Hr. Ægidius — var i mange Aar Præst i Billum ved Varde.

Dette var om Latiniseringen af Døbenavnet — der stadig var i to Led: et Fornavn og et sen-Navn, dannet af Faderens Fornavn.

Men foruden deres Døbenavn tog (eller fik) Disciplene i Skolen i det 17. Aarhundrede et latinsk Tilnavn efter det Sted, de kom fra. Vi ser i afdøde Lektor Blochs Fortegnelser over Studenter fra Ribe Skole — Fortegnelsen opbevares i Skolens Arkiv — næsten alle Landsbynavne i Vest- og til Dels Sønderjylland, et Vidnesbyrd om Skolens store „Opland“.

Det var dog ikke blot i det 17. Aarhundrede, Stednavnet tilføjedes. Allerede blandt Skolens tidligste kendte Disciple træffes o. 1500 Jens Knudsen Holm, født paa Gaarden Holm i Hygum Sogn, blev senere Rektor ved Skolen 1539—42 — Jens Riber (Janus Ripensis), født i Ribe o. 1480, blev Biskop i Stavanger — Anders Pedersen Barsbyl — Villads Nielsen Brøns o. s. v. Navnene er allerede i 16. Aarhundrede treleddede, med et Stednavn som sidste Led. Men der er den betydelige Forskel, at hele Navnestoffet i 16. Aarhundrede for det store Flertals Vedkommende er Dansk, medens det i det 17. Aarhundrede er Latin (eller latiniseret).

Ved Latiniseringen af Navnet paa den Landsby, hvor de var født, viste de unge Mennesker ofte stor Opfindsomhed, idet de jonglerede med de Sprog, de kendte til, ikke blot Latin, men Græsk, Hebraisk — ja Aramæisk som Bispeslægten Thura, der er en Oversættelse fra Dansk gennem Græsk til Aramæisk af Navnet Petersen! (idet *petra* paa Græsk betyder „Klippe“, og „Klippe“ paa Aramæisk hedder *tura*).

Blandt de største Anstrængelser kan nævnes Jens Pedersen fra Ølgod, der fremtræder som Janus Petri Zythagathus, idet „Øl“ paa Græsk hedder *zythos*, og „god“ *agatos*. — Paa samme Maade ændrer Kristen Olufsen fra Ølby sit Navn til Zythocomæus. — Jens Iversen fra Vandel oversætter „Vand“ og „Dal“ til Latin og faar Aquivallinus. Her kan ogsaa nævnes

Pontoppidan, en Slægt, der dog først i 19. Aarhundrede optræder i Ribe Skole; Navnet er en latinsk Oversættelse af Broby.

Enklere er det, naar kun et Led oversættes: Søren Kjær (født i Ribe): Severinus Paludanus; Holstepon-tanus: fra Holstebro.

Dialektens Udtale finder vi Mindelser om hos den Mand fra Middelsom Herred, som kaldte sig Placo-sumus, idet lat. *placo* betyder „formilde“ (han har alt-saa sagt „Milsom“) — og hos den Ripenser, der tog Navnet Tilonius, idet *tillo* paa Græsk betyder „at rive“, og „rive“ og „Ribe“ lød ens i Vestjysk — den Gang som ogsaa endnu.

I Almindelighed drev man ikke Filologien saa vidt, men nøjedes med at føje en latinsk Endelse til Sted-navnet, som det udtaltes eller maaske i lidt fikser Form — f. Eks.:

Libstrupensis (fra Lifstrup), Rinkopensis (Ringkø-bing), Mandiæ (Mandø), Vellejus (eller oftere We-del, Vejle), Daureus (Dover), Forlæus (Fole), Bal-gomus (Ballum), Jernæus (Jerne), Lymoicus (Lem-vig), Aulinus (Aulum), Alanus (Aale), Rhodius (Roed), Resenius (Resen), Hovius (eller Hofver, fra Ho), Synderhovius (Sønderho), Neusagrius (Nebs-ager), Guntzowius (Gaansager) — det sidste er sær-lig vellykket, da det baade er blevet lærd og har faaet et tysk Junkersnit, hvilket ansaas for meget klæde-ligt paa Gyldenløvernes Tid.

I det 16. og 17. Aarhundrede er det Regelen, at Tilnavnet tages efter Fødestedet, og en Præstesøn har derfor ikke gerne samme Tilnavn som Faderen — saaledes bliver Niels Clausen Vilslew Præst i Vilslev efter sin Fader Claus Gjørdings Død. Der er dog ogsaa Eksempler paa, at Sønnerne beholder Faderens Tilnavn til Trods for, at de ikke er født i samme By

som han. Dette er særlig Tilfældet, hvor denne har været en agtet og indflydelsesrig Mand, som har gjort Navnet fordelagtigt kendt. Dette gælder fra 16. Aarhundrede f. Eks. Slægten Hegelund, i 17. Aarhundrede først og fremmest Slægten Wedel; af den første Slægt er ifølge Lektor Bloch 16 blevet Studenter fra Ribe; af Wedel-Slægten hele 39. Det er bemærkelsesværdigt, at kun de 8 har latiniseret Navnet til Wellejus, selv i dette lærde Aarhundrede; A. S. Wedel havde gjort Navnet saa godt kendt i dets danske Form, at det ikke trængte til at pyntes yderligere ved Latinens Hjælp.

Undertiden vakler den unge Mand mellem at tage Faderens Tilnavn eller sin egen Fødebys Navn — saaledes Sønnen af Rektoren Jacob Madsen Vejle, der skrev sig Jens Jacobsen Vejle eller J. J. Riber.

Endnu i det 17. Aarhundrede er Tilnavnet ikke groet mere fast, end at de unge Studenter fra Ribe, naar de kom til København, alle kunde kalde sig Riber (Ripensis), selv om de i Ribe havde haft deres Fødelandsbys Navn. I Ribe var de kommet ind i den akademiske Verden — det var deres andet Fødested.

Og kommer de til Udlandet, kan de ligesom alle andre danske eller jyske Studenter blot kalde sig Cimber. Paa samme Maade skrev de unge Danskere, der studerede ved de franske Universiteter i Middelalderen, sig „de Dacia“ (fra Danmark) og blev europæisk berømte som Martinus de Dacia (egt. Morten Mortensen), Petrus de Dacia (med Tilnavnet „Philomena“, Nattergalen) og Jacobus Nicolai de Dacia.

Hvor Eleverne var fra Ribe By, kaldte de sig oftest for Riber, men i mange Tilfælde havde de et andet Tilnavn som f. Eks. Kejser eller Kraft (efter Personernes Højde og Styrke), eller Faderens Tilnavn: Krag,

Wolf, Friis, Buck, Struck, Kirmajr, Høg, Krabbe, Glud o. s. v.; den Slags Tilnavne tyder ofte paa Adels-slægt eller tysk Slægt. Nogle er dog Ribeborgeres Navne fra gammel Tid som Pouchius, der maa antages at være det samme som Pug i Puggaard, den gamle Stiftelse for Peblinge med Rektorboligen; Porsius sml. Porsborg. Ripenseren Petrus Porsius foretog i 16. Aarhundrede en Rejse i England og Holland — altsaa i lidt større Stil end hans holbergske Navnefrænde Peder Paars, „der tog en Rejse for fra Kalundborg til Aars“.

Man har diskuteret, om den Peder Pladius, der i Begyndelsen af 16. Aarhundrede var Elev i Skolen, havde sit Navn efter Faderens Erhverv, idet man formodede, denne gode Borgermand, Esbern Jensen, var Skoflikker og Sadelmager, og Navnet Plad skulde være knyttet til dette Haandværk (sml. Feilberg: Plat-læder og Platting). Da han kom til Wittenberg Universitet og viste sine store Evner, kaldte Melanchton ham Palladius og gav saaledes hans Navn et flottere Sving under Henblik paa Visdomsgudinden Pallas Athene. Kun 34 Aar gammel blev den unge Ripenser Biskop over Roskilde Stift 1537 som den første Biskop efter Reformationen; samtidig var han Professor ved Københavns Universitet, saa han gjorde sig fortjent til Navnet.

Ellers er det først op i det 17. Aarhundredes sidste Halvdel, man træffer Faderens Erhverv som Tilnavn: Bartsker, Bager, Mahler, Müllerus, Glarmester, Schyt, Schipperus.

Undertiden oversætter man saadanne Tilnavne til Latin og Græsk: Sønnen af Blystøber Frans Madsen kaldte sig Peter Frandsen Plum(ius), idet Bly paa Latin hedder *Plumbum*, Schytt oversættes til *Toxotius*,

idet græsk *toxotes* betyder Skytte, Høst oversættes til Oporinus, Bhie til Melissus (Bi).

Endelig kan man erhverve sig et Tilnavn paa andre Maader, som Hans Lauridsen Amerinus, der var Medicus i Ribe og døde 1605. Tilnavnet skal Niels Hemmingsen have givet ham, fordi han havde lært Ciceros Tale for S. Roscius fra Ameria udenad og derved vist sin udmærkede Hukommelse. Hans Brødre hed blot Jørgen og Niels Lauridsen Riber og overtog ikke Broderens Navn — derimod kaldte Peder Palladius' Brøder sig ligeledes Palladius.

Som et bekendt Eksempel paa en saadan litterær Opnævnelse kan nævnes Jens Baggesen, der af Begejstring for Kants Filosofi af sig selv antog dennes Fornavn og kaldte sig Jens Immanuel Baggesen. Han har ingen Berøring haft med Ribe Skole og kommer derfor noget uden for Emnet; men hans Slægt har gammel Borgerret i Ribe; i Slutningen af det 17. Aarhundrede kan saaledes nævnes den velstaaende Købmand Bagge Baggesen, der benyttede sig af de lave Priser efter Svenskekrigens Hærgninger til at erhverve mange Bøndergaarde paa Egnen. Digterens Bedstefader var Skoleholder i Bobøl ved Føvling, et Par Mil fra Ribe (ikke som anført i Vilh. Andersens Litteraturhistorie den Føvling ved Horsens).

Som i saa mange andre kulturelle Forhold sker der ogsaa i Navnesystemet en Ændring ved det 18. Aarhundredes Begyndelse eller rettere i Slutningen af det 17. Aarhundrede. Det bliver nu mere og mere almindeligt at faa et fast Slægtsnavn.

Ideen med at have et bestemt Navn knyttet til Slægten er af forholdsvis ny Dato. Før det 14. Aarhundrede træffer vi i Historien kun personlige Tilnavne lige fra Thyra Danebod til Valdemar Atterdag eller Drost Peder Hoseøl. Men saa er der enkelte af de fi

neste Slægter i Landet, der bevarer en Faders ærede og ansete Navn; de første Eksempler paa arvet Tilnavn er Brok, Grubbe, Glob, Rosenkrans og Lunge. Paa Frederik I.s Tid var det naaet til, at $\frac{5}{6}$ af Adelslægterne havde arvelige Navne, og Kongen befaler da 1526 alle Adelsmænd at tage et fast Slægtsnavn.

De lærdes Navne er indtil omkring 1500 ligesom Bøndernes toleddet: Fornavnet og Faderens Navn + -sen (eller -datter). Kun ved tilfældige Lejligheder (Rejser, Ophold i Udlandet) kan man som en Oplysning angive det Sted, hvor man hører hjemme. Paa Reformationstiden er det imidlertid i Tyskland ved Universiteterne blevet Skik at have Stednavnet fast knyttet til ens to personlige Navne. Mænd som Luther eller Melancton er jo nu kun kendt under dette. Denne Paavirkning fra de lærde Centrer forgrener sig helt ud i Latinskolerne i de yderste Egne, og vi har set, hvorledes Ribe-Pogenes Navne i 16. Aarhundrede konstant er treleddede, og hvorledes Latiniseringen i det 17. Aarhundrede drev sit Spil med dem.

Vi har ligeledes set, hvorledes Tilnavnet her — ligesom hos Adelen paa et langt tidligere Tidspunkt — ved visse gunstige Lejligheder er blevet fast Slægtsnavn, idet Familien af praktiske Hensyn understreger Slægtskabet med en udmærket Mand.

Under Byernes økonomiske Fremgang ved Handels Opblomstring efter Svenskekrigene føles ofte Trang til i talrige Tilfælde at understrege Familieskabet med en Borger, der har gjort Karriere. Faste Slægtsnavne bliver almindelige i Bourgeoisiet, og dette afspejler sig igen hos Skoleeleverne. Hvor det tidligere hørte til Undtagelserne, at der antoges Slægtsnavne, bliver det nu omkring 1700 det hyppigste.

Det behøver ikke at være Faderens Tilnavn, der antages. Kristen Nielsen Friis, født i Ribe 1584, tog

ikke Tilnavn efter sin Fader, den dygtige Raadmand Niels Grisbæk, men efter sin Moders første Mand Kristen Friis, efter hvem han havde faaet sit Fornavn.

I enkelte Tilfælde er det selve *sen*-Navnet, der arves. Det ældste ripensiske Eksempel herpaa er Hans Tausen. Hans Fader hed ikke Tave, saaledes som Ingemann troede, da han digtede „Paa Tave Bondes Ager —“. Faderen hed Hans (dette beretter Th. Knudsen i sin Fortsættelse til Ribe Bispekrønike, og det er skrevet faa Aar efter Bispens Død). Tausen er et Slags Stamnavn, som var optaget efter hans Moders Familie. Dette bestyrkes ved, at han aldrig latiniserer det til Tagonis, men altid skrev sig Johannes Tavsanius (Kinch II 26). Dette enkelte Eksempel fra 16. Aarhundrede staar isoleret i den lærde Navngivning, idet det ellers kun er adelige Familier, der paa denne Tid har arvede Slægtsnavne. Formodentlig har da Hans Tavsens mødrene Slægt tilhørt Lavadelen.

Fra omkring 1700 faar vi da det nyere Navnesystem. Hvor *sen*-Navnet bevares, faar dette i Skolen tilføjet Endelsen *ius*, der tidligere var forbeholdt Steds- eller Erhvervsnavnet — f. Eks. Broersenius for Brorsons Familie. Hvor et andet Navn er Slægtsnavn, mister *sen*-Navnet sin Berettigelse og kan bortkastes uden at savnes, f. Eks. Chr. Falster, Niels Aastrup.

Det vigtigste er, at Navnet nu er reduceret til to Led ligesom i Nutiden. Kun Elever, der kommer ude fra Sogne med gammeldags Skikke, har endnu — ligesom deres Præster, Sognets Forbillede — de gamle treledede Navne saaledes som Georg Georgii Tarupius, Student Aar 1700, Ægidius Jani Guldager (1710). I den nye Navnetype derimod begynder man at træffe to Fornavne (Hans Adolph Brorson) eller endog Bindestreg-Navne, til en Begyndelse endnu med la-

tinske Endelser; men vi ser den nye Tid i Færd med at vikle sig ud af Latintidens Svøb.

Denne Brydning mellem nyt og gammelt kan illustreres ved at anføre en Udskrift af Skolens Studenterfortegnelse i en Række Aar:

1712. Broderus Broersenius, 20 an; Johannes Adolphus Broersenius, 19 an.

1713. (Ingen).

1714. Jonas Andreae Seerupius, Laurentius Even-dorph, Christianus Lumborg, Laur. Norman, Joh. Ste-nonius.

1715. Jonas Bircherodius-Duchl.

1716. Lambertus Severini Borch, Janus Paludanus, Andreas Torstensonius.

1717. Franciscus Eberhardus Friis, Simon Langsted, Nicolaus Clausen.

1718. Albertus Thura, Georgius Hauch, Petrus Debes, Nicolaus Kraglund o. s. v.

Da den nye Tid kommer til at præge Skolen, og det ikke længere er Latin, der skal være Samtalesprog, falder de latinske Endelser mere og mere bort. De bevares kun i højakademiske Protokoller og i formfuldendte latinske Skrivelser.

Fra den daglige Tale er de forsvundet, og kun nogle faa Navne som Johannes, Andreas, Janus o. a. fra denne Latinens Renæssance er igen i det almindelige Navneforraad, ligesom enkelte af de lærde Slægtsnavne Paludan, Pontoppidan, Konradi, Pauli etc.; og da det bliver almindeligt med flere Fornavne, opfattes et Navn som Nicolai ikke længere som et sen-Navn i latinsk Form (Nielsen), men bliver betragtet som et Fornavn.